

RhetoricaScandinavica

Online, vol 26 / 2022

**TEMA:
Kroppens retorik**

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 84 - 2022

Marie Gelang, ph.d., är universitetslektor ved Örebro Universitet.

0000-0002-8200-3429 / Marie.Gelang@oru.se

Marie Gelang:

Introduktion: Kroppens retorik

I nom retoriken har kroppens uttryck en stark koppling till talaktiviteter. Det retoriska begreppet *actio*, motsvarande närmast det som i vardagligt tal kallas kroppsspråk, leder osökt till framförandet av ett tal. Antikens retoriker tillskrev *actio* stor betydelse och även senare har retoriker fortsatt att betrakta *actio* som en viktig del av talekonsten ofta som en stildimension, en form, eller konst. Talet står, enligt denna syn, för innehållet medan rösten och kroppens rörelser ska ackompanjera, förstärka och förhöja budskapets mening. Genom historien har somliga namnkunniga retorikförfattare vidhållit att *actio* enbart är form, vilket har fått till följd att *actio* idag ofta behandlas som en praktisk färdighet möjlig att designa och för talaren att öva upp. Men de antika manualerna såväl som mer moderna råd är svåra att applicera på dagens mångkulturella samhälle. Variationsbredden och mängden av retoriska talsituationer av i dag gör att funktionsdugliga manualliknande råd i ämnet är i stort sett omöjliga att författa.

Resultaten från dagens mångdisciplinära ickeverbala forskningsfält visar att den ickeverbala kommunikationen är långt mer komplicerad än att ge råd om t.ex. en viss gest eller vikten av ögonkontakt. Forskning har visat att den ickeverbala kommunikationen kan förmedla makt (Dunbar&Burgoon 2005), argumentera (Gelang&Kjeldsen 2011), skapa känslor (Mral 2011, Gelang&Petermann 2017, Jørgensen et al 1994) och mycket mer. Kroppens uttryck är aktiva, föränderliga och kreativa. De är en integrerad del av vår dagliga mellanmänskliga kommunikation och något vi ständigt tolkar och påverkas av.

Actio kan ses som förkroppsligad kunskap formad av sociala strukturer och synliggjord genom kroppsliga uttryck (Howson, 2005). Förkroppsligad kunskap syftar på de praktiker där kroppsspråket kommuniceras, på sammanhang där kroppen representerar och responderar (Frank, 1990). Kroppsspråket kan inte särskiljas från sitt kommunikativa sammanhang. Det är införlivat i vår kultur och vårt samhälle och människor skapar mening genom ickeverbala uttryck i olika kontexter. På så sätt är *actio* en socialt, kulturellt och individuellt förankrad aktivitet.

Kroppen utgör ett slags tyst retorik där inte enbart kroppsspråket ingår, utan även valet av kroppsutsmyckning och andra attribut som förmedlar budskap. Sammantaget blir kroppens mångfacetterade uttryckssätt viktiga att analysera då de påverkar förståelsen av de budskap som förmedlas såväl privat som offentligt. Actio förkroppsligar ordet och är ordet.

Samtidigt som de flesta retorikforskare är överens om att actio har en funktionell betydelse i retorisk kommunikation råder en viss osäkerhet över hur actio kan införlivas i retorisk teori och analys. Detta medför att många studier av och samtal om actio kan uppfattas som mindre stringenta och godtyckliga. Problemet är att det saknas begrepp, alternativa synsätt och tillvägagångssätt för ett retoriskt förhållningssätt till actio. Detta temanummer av *Rhetorica Scandinavica* ger exempel på hur det kan låta sig göras. De sex artiklarna visar utifrån olika perspektiv och vetenskaper vad kroppen kan uppleva, vad den förmedlar och hur den kan talas om samt speglar det fält som ickeverbal kommunikationsforskning utgör. Med bidrag från såväl historia, fenomenologi, retorik som språk analyseras alltifrån politiska tal till arkitektur.

I den inledande artikeln, ”Dark Embodiment: The Photographic Silhouette as Rhetorical Form”, av professor Robert Hariman, Northwestern University, IL, USA, analyseras visuella silhuetter. Harimans bidrag är en studie av den retoriska potentialen hos gestik och visuell form med silhuetten som medium. Hariman hävdar att silhuetterns styrka ligger i dess kusliga utseende. Den person om silhuetten föreställer blir möjlig att identifiera, men samtidigt försvinner all särart hos personen, vilket gör att silhuetten kan vara öppen för andra innebörder i andra kontexter. För att illustrera beskriver Hariman 1983 års Siluetazo-rörelse i Argentina där demonstranter visade silhuetter av sig själva, vilket betecknade den spöklika närvaron av statens terroroffer, såväl som individernas utsatta kroppar som en del av ett kollektiv.

Cecilia Olsson Jers och Anna Wärnshys artikel ”Hinder och frihet: Forskarstuderande reflekterar över actio och pronuntiatio i forskningskommunikation” bidrar med pedagogiska reflektioner över kurser om forskningskommunikation för PhD-studenter och forskare. I analysen av deltagarnas skriftliga reflektioner framkommer att det, i förhållande till övriga delar i *Rhetorica Partes*, ges lite utrymme åt actio och pronuntiatio. Författarna diskuterar tänkbara anledningar till denna diskrepans utifrån kursinnehåll och litteratur. Bland annat lyfts avsaknaden av metaspråk för kroppsspråk och röst fram. Artikeln understryker behovet av fortsatt forskning om relationen mellan kropp, tal och text samt att förhållandet mellan dessa ska göras relevant i undervisning.

I ”Den nakna sanningen: Omvändelseberättelser som retoriskt grepp i svensk nudistpress från 1930- och 1940-talen” är den nakna kroppen i fokus. Historikern Henric Bagerius analyserar hur frigörelsen av kroppen präglade omvändelseberättelser publicerade i nudistpressen. Utifrån Bormanns teorier om symbolisk konvergens belyses hur individer legitimerade sin kropp och hur gemenskapen inom nudiströrelsen på så sätt byggdes upp. Berättelserna förklarar det dåförtiden avvikande

beteendet med den nyvunna insikten om att "själen vidgades när kroppen var naken, att blicken renades när ögonen såg andra nakna kroppar och att samhörigheten stärktes när människor stod avklädda inför varandra". Artikeln visar hur uppfattningen om kroppen kan påverkas och hur levnadsvanor förändras.

Thore Keitum Fisker beskriver i sin artikel "Konstitutiv actio: Stemmeføring og kropssprog i retoriske identifikationsprocesser" hur Danmarks statsminister Mette Frederiksen använder pronuntiatio och actio i sitt tal till medborgarna med anledning av nedstängningen av samhället under coronapandemin. Författaren visar med hjälp av Charlands konstitutiva retorik och Althusser's interpellation hur röst användningen i talet definierar publiken. Med hjälp av betoningar, pauser och ögonkontakt visar Frederiksen att det är medborgarna som ska vara starka och bära samhället under krisen. Artikeln bidrar till ökad förståelse för den inverkan actio har på budskapsförmedling i offentligheten.

I artikeln "Eksistentiel kriseretorik – en prædikens eksempel på kropsliggjort tilid under pandemin" analyserar Elisabeth Hoff-Clausen en predikan som tevesändes från en kyrka på Bornholm under coronapandemin. Artikeln tar sin utgångspunkt i Landau och Keeler-Jonkers studie av de affektiva-emotionella dimensionerna av ett tal och fokuserar på den tillit dessa kan skapa. De centrala dimensionerna retorisk energi och rörelse utvecklas och diskuteras i analysen. Resultaten visar hur predikan flyttar över de kollektiva känslorna i trossamfundet från rädsla till trygghet genom att prata med, om och till kroppen. Artikeln ger förståelse för hur actio är förknippat med de känslor som kan lindra affekt och skapa tillit i en samhällskris.

I numrets avslutande artikel, "Arkitektur som tredje hud: Om rum, kropp och atmosfär", undersöker teologen Ola Sigurdson förhållandet mellan rum och kropp med hjälp av arkitektur och fenomenologi. Texten är ett inlägg i diskussionen om arkitekturens rumslighet och dess påverkan på människor, hur vi erfar oss själva och den värld som är vår. Särskilt fokus läggs på atmosfärbegreppet och hur det skapar förståelse för förhållandet mellan kropp och rum. Artikeln tillför retorikens forskningsfält en fenomenologisk syn på rummets betydelse för kroppen.

Referenser

- Dunbar, N. E., & Burgoon, J. K., (2005) "Perception of power and interactional dominance in interpersonal relationships", *Journal of Social and Personal Relationships* 22 (2) (2005): 207-233. <https://doi.org/10.1177/0265407505050944>
- Frank, A.W. (1990) "Bringing Bodies Back in: A Decade Review", *Theory, Culture & Society* 7 (1): 131-162. <https://doi.org/10.1177/026327690007001007>
- Gelang, M. & Kjeldsen, J. (2011), "Nonverbal communication as argumentation", F.H. van Eemeren et al (Ed.), *Proceedings of the 7th Conference of the International Society for the Study of Argumentation*. Amsterdam: Rozenberg Publishers. (sid. 567-576).
- Howson, A. (2005) *Embodying Gender*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446218457>

- Gelang, M., & Petermann, W. (2017) "Actio som förkroppsligad attityd". I *Rhetorica Scandinavica* 2017, nr. 75. <https://doi.org/10.52610/XSRM9047>
- Jørgensen, C., Koch, C. & Rørbech, L. (2011) [1994]), *Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig debat*. Odåkra, Retorikforlaget. <https://doi.org/10.52610/QCUS5502>
- Mral, B. (2011) "'Attitude matters' – Attitydyttringar som retoriska medel", i *Rhetorica Scandinavica* (2011), nr. 56. <https://doi.org/10.52610/QZUJ1571>